

РЕЦЕНЗІЯ

доцента кафедри психології
Національного університету біоресурсів і природокористування України,
кандидата психологічних наук, доцента **ОЛІЙНИК Оксани Олексіївни**
на дисертацію **ДУДНИКА Юрія Ігоровича**
на тему: **«Психологічні особливості навчальної діяльності
студентської молоді в екстремальних умовах»**,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 053 «Психологія»
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Актуальність теми дисертації. Екстремальні умови повномасштабної війни зумовлюють хронічне психоемоційне напруження, яке негативно позначається на когнітивній, мотиваційній та емоційно-вольовій сферах студентської молоді. Постійна загроза життю, невизначеність майбутнього та тривалий стрес деструктивно впливають на ментальне здоров'я студентської молоді: знижують концентрацію уваги, послаблюють навчальну мотивацію, ускладнюють самоорганізацію та негативно впливають на ефективність навчальної діяльності. Забезпечення ефективності навчальної діяльності за таких умов потребує мобілізації додаткових внутрішніх ресурсів особистості.

Попри вагомий науковий доробок у галузі психології стресу, адаптації, копінг-поведінки та резильєнтності, проблема психологічних особливостей навчальної діяльності студентів в умовах тривалої повномасштабної війни залишається недостатньо дослідженою. Особливої уваги потребує емпіричне вивчення впливу екстремальних чинників на навчальну мотивацію, самоорганізацію та академічну успішність студентської молоді, а також розроблення науково обґрунтованих психолого-педагогічних технологій підтримки психологічного благополуччя й розвитку резильєнтності здобувачів вищої освіти.

Структура дисертації відображає логічну послідовність вирішення поставленої наукової задачі, що включає теоретичне узагальнення, методичне обґрунтування та практичну апробацію результатів.

Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації складає 351 сторінку. Робота уміщує 22 малюнки та 40 таблиць. Список використаних джерел налічує 569 найменувань.

У *вступі* подано обґрунтування вибору теми дослідження, зазначено зв'язок роботи з ініціативною темою науково-дослідної роботи кафедри психології Національного університету біоресурсів і природокористування України «Запровадження психологічної культури в освітньому просторі України у воєнний та повоєнний період» (державний реєстраційний номер 0126U000386); визначено мету і завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну та окреслено практичну значущість одержаних

результатів, надано відомості щодо їх апробації, зазначено кількість публікацій здобувача, у яких відображено основні положення дисертації.

У *першому розділі* представленого дисертаційного дослідження поглиблено понятійно-категоріальний апарат дослідження шляхом уточнення сутності дефініції «навчальна діяльність студентської молоді в екстремальних умовах». Зазначений феномен трактується як свідомий та цілеспрямований процес фахової підготовки, що відбувається в обставинах непереборної сили. Такі умови характеризуються дією інтенсивних стресогенних чинників, які перевищують адаптивні можливості звичного досвіду, оцінюються суб'єктом як загроза та вимагають граничної мобілізації внутрішніх ресурсів на тлі часткової втрати суб'єктивного відчуття контролю.

Автором схарактеризовано структурно-функціональну архітектуру навчальної діяльності студентів, яку розглянуто як сукупність взаємопов'язаних ієрархічно організованих компонентів. До структури навчальної діяльності віднесено такі компоненти: мотиваційний, що охоплює систему мотивів, цілей, інтенцій і внутрішніх спонукань до навчальної діяльності; орієнтувально-проектувальний, який передбачає процеси планування, прогнозування та стратегічного проектування виконання навчальних завдань; виконавчий, що забезпечує безпосередню реалізацію навчальних дій, операцій і способів засвоєння знань; контрольно-оцінний, який охоплює механізми рефлексії, моніторингу результатів навчальної діяльності, самооцінювання та самокорекції. Обґрунтовано, що мотивація є провідним компонентом структури навчальної діяльності студентської молоді, який визначає її результативність. Відповідно до компетентнісного підходу, результатом навчальної діяльності є сформованість здатності до самоосвіти та ефективного застосування знань.

Узагальнюючи наукові погляди українських та зарубіжних вчених щодо результативності навчальної діяльності студентської молоді, автор виокремлює такі її чинники: суб'єктивні – мотивація, особистісні характеристики, психологічний капітал і копінг-стратегії; об'єктивні – соціально-економічні умови, соціальна підтримка, особливості освітнього середовища та організації навчання, екстремальні умови (російсько-українська війна), які негативно впливають на ефективність навчальної діяльності студентів.

Теоретичний аналіз наукових джерел дозволив визначити комплексний деструктивний вплив екстремальних умов воєнного стану на особистість студента: на когнітивну, емоційно-вольову, мотиваційну та поведінкову сфери особистості, знижуючи ефективність навчальної діяльності. Дисертантом узагальнено, що внаслідок дії хронічного стресу відбувається зростання рівня тривожності, поглиблення психоемоційного виснаження, деформація когнітивної сфери, а також дезорганізація навчальної діяльності й суттєве зниження її продуктивності. Встановлено, що характер реагування студентів визначається рівнем розвитку їх індивідуально-психологічних особливостей (мотивації, стресостійкості,

Я-концепції та копінг-стратегій). Узагальнення наукових досліджень дали змогу автору виокремити дезадаптивний, компенсаторний та адаптивний типи реагування студентів, які проявляються в навчальній діяльності.

Результати теоретичного аналізу психологічних особливостей навчальної діяльності студентської молоді в екстремальних умовах знайшли своє підтвердження та подальший розвиток у даних емпіричного дослідження Ю. І. Дудника.

У *другому розділі* описано організацію збору емпіричних даних, подано детальну характеристику застосованих методів, а також аналіз отриманих результатів. Автором розроблено концептуальну модель вивчення навчальної діяльності студентів в екстремальних умовах, яка відображає взаємозв'язок навчальної діяльності з об'єктивними та суб'єктивними чинниками, механізми її детермінації та можливості самодетермінації. Навчальну діяльність розглянуто не лише як об'єкт впливу зовнішніх і внутрішніх чинників, а й як засіб особистісного розвитку та інтеграції набутого досвіду.

Заслугує на увагу дібраний комплекс психодіагностичних методик, що дозволив виявити характер та результативність навчальної діяльності студентів, особливості їх здатності до самоосвіти і саморозвитку, отримати комплексну оцінку проявів стресу. Позитивним аспектом дослідження є залучення до вибірки респондентів з різних регіонів, ЗВО, спеціальностей, курсів, статі та форм навчання.

Математична обробка результатів дослідження є коректною відносно поставлених завдань. Здобувач ретельно описує отримані емпіричні дані, даючи їм досить повну якісну інтерпретацію. Застосований арсенал методів математичної обробки даних дозволив емпірично виокремити три типи психологічних профілів особистості студентів в екстремальних умовах навчання, виявити значущий зв'язок цих профілів із статтю, курсом навчання та профілем підготовки студентів.

У *третьому розділі* аргументовано ключові принципи оптимізації навчальної діяльності студентської молоді в екстремальних умовах, серед яких пріоритетне значення надано розвитку психологічної стійкості, самодетермінації та самоефективності, безпечної суб'єкт-суб'єктної взаємодії; здійснено впорядкування методичного апарату, що дозволяє практично реалізувати вказані принципи в межах комплексного психолого-педагогічного супроводу студентської молоді.

Характеризуючи методи й прийоми психолого-педагогічного супроводу навчальної діяльності студентської молоді в екстремальних і постекстремальних умовах, дисертант зазначає, що їх застосування забезпечує можливість обґрунтованого добору відповідних інтервенцій з урахуванням виду навчальної діяльності, вікових особливостей здобувачів освіти, специфіки умов і стресогенних чинників, а також індивідуально-психологічних характеристик студентів. Зокрема, серед дидактично-інтерактивних методів здобувач

виокремлює соціально-психологічний тренінг як одну з ключових інтервенцій; серед емоційно-стабілізаційних методів – техніку майндфулнес; серед когнітивно-регулятивних – методи когнітивно-поведінкової терапії.

Дисертантом розроблено й апробовано тренінгову програму психолого-педагогічного супроводу навчальної діяльності студентської молоді в екстремальних і постекстремальних умовах, яка ґрунтується на зазначених вище принципах та в адаптованому вигляді інтегрує окремі засоби названого методичного інструментарію.

Результати наукового дослідження, викладені у висновках, відповідають поставленій меті й підтверджують виконання всіх запланованих завдань. Методологічна база дозволила отримати достовірні наукові дані та досягти поставленої мети. Робота має статус завершеного наукового дослідження.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання. Аналіз роботи дозволяє стверджувати, що наукова новизна дослідження Ю. І. Дудника є цілком доведеною та полягає в тому, що:

– *вперше* здійснено системний опис характеристик навчальної діяльності студентської молоді в екстремальних умовах, типів реагування на вплив стресових чинників та виокремлено інтегральні психологічні профілі особистості студентів у цих умовах;

– *удосконалено* наукові уявлення про гендерні відмінності у характеристиках навчальної діяльності студентської молоді, особливостей їх навчальної мотивації, здатності до саморозвитку та психоемоційного стану, їх спільні й відмінні риси у студентів різних курсів та профілю підготовки;

– *доповнено* наукові уявлення про Я-концепцію особистості сучасних студентів даними про її структуру та динаміку, що включають академічний та професійний компоненти, під час навчання в екстремальних умовах;

– *поглиблено* наукові уявлення про ефективні методи навчання у вищій школі через виокремлення системи психологічних принципів та категорій психологічних інтервенцій;

– *набули подальшого розвитку* наукові ідеї про вдосконалення освітнього процесу в закладах вищої освіти шляхом урахування характеристик навчальної діяльності студентської молоді в екстремальних умовах під час навчання та практики надання психолого-педагогічного супроводу.

Практична значущість отриманих результатів полягає у можливості їх впровадження в освітній процес під час викладання навчальних дисциплін: «Психологія та педагогіка вищої школи», «Психологія стресу» та «Психологічна допомога в кризових та екстремальних ситуаціях». Обґрунтовані принципи оптимізації навчання студентів в екстремальних умовах можуть слугувати теоретико-методичним підґрунтям для створення технологій психолого-педагогічної фасилітації. Водночас розроблена програма психолого-педагогічного супроводу

студентської молоді в екстремальних і постекстремальних умовах знаходить своє практичне застосування у тренінговій діяльності закладів вищої освіти.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій в наукових публікаціях автора. Результати дисертаційного дослідження викладено у 15 наукових працях, із яких 3 статті у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, стаття у науковому виданні іншої держави, 9 тез наукових доповідей.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Аналіз дисертації та наукових публікацій не виявив фактів академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації чи будь-яких інших порушень принципів академічної доброчесності. Автором відповідним чином оформлено посилання на наукову літературу.

Висновки та пропозиції, що викликають певні сумніви, зауваження або вказують на окремі суперечності та можуть слугувати підґрунтям дискусії. Водночас, не дивлячись на відзначені досягнення, дисертація Ю.І. Дудника не позбавлена певних недоліків та дискусійних положень, тому дозволимо висловити деякі побажання та рекомендації:

1. На основі аналізу наукової психологічної літератури здобувачем охарактеризовано змістове наповнення категорії «екстремальні умови війни» та типологізовано їх за низкою чітких критеріїв (підрозділ 1.2). Однак, на нашу думку, в тексті роботи і у висновках до розділу 1 потребує уточнення склад екстремальних умов війни щодо об'єкта дослідження.

2. У розділі 2, зокрема в таблицях 2.5, 2.13, 2.16, 2.20, наведено порівняльні показники навчальної діяльності респондентів чоловічої та жіночої статі, тоді як у назві таблиць мова йде про результати дослідження показників навчальної діяльності респондентів саме за гендерною ознакою. З огляду на це, доцільно уточнити використання понять «стать» і «гендер», забезпечивши їх узгодженість у назвах і змісті таблиць, тексті роботи та прикінцевих висновках. Оскільки в дослідженні не аналізуються гендерні ролі, гендерна ідентичність, гендерні стереотипи чи інші аспекти гендеру, а респондентів диференційовано за біологічною належністю, на нашу думку, коректним є використання терміну «стать» замість «гендер».

3. У роботі спостерігається термінологічна неузгодженість: у третьому розділі (підрозділ 3.3, с. 200) автор пропонує «Програму психолого-педагогічного супроводу навчальної діяльності студентської молоді в екстремальних і постекстремальних умовах», тоді як далі у тексті даного підрозділу вона має назву «Тренінгова програма психолого-педагогічного супроводу навчальної діяльності студентської молоді в екстремальних і постекстремальних умовах» і нижче описана як короткотривалий тренінг із 6 занять. Оскільки психолого-педагогічний супровід за своєю суттю є системним процесом, що охоплює весь період навчання у ЗВО, доцільно уточнити назву програми або визначити місце цього тренінгу в загальній структурі тривалого супроводу.

4. Прикінцевий висновок 2 дисертаційного дослідження варто було б розширити інформацією щодо організації та особливостей проведення емпіричного дослідження психологічних особливостей навчальної діяльності студентської молоді в екстремальних умовах (відповідно до завдання 2). Це сприяло б більш цілісному узагальненню результатів та логічному переходу до представлення й аналізу отриманих емпіричних даних.

Загальний висновок. Дисертація є завершеним науковим дослідженням, яке містить важливі наукові та практичні результати, відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. № 261, наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44, а здобувач Дудник Юрій Ігорович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 053 «Психологія» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Рецензент доцент кафедри психології Національного університету біоресурсів і природокористування України, кандидат психологічних наук, доцент Оксана ОЛІЙНИК